لزوم استفاده از فقه شیعه از نظر استاد الازهر؛ عالم اندیشه را از عالم سیاست تفکیک کنید!

حجت‌الاسلام مهدی محمدآبادی

عصام تلیمه، یکی از مبلغان و اساتید سرشناس دانشگاه الأزهر مصر و از مؤسسان اتحادیه جهانی علمای مسلمین است که علاوه بر شاگردی شیخ یوسف قرضاوی، چندین سال نیز به‌عنوان مدیر دفتر او فعالیت کرده است.

نیمه بهمن 1399بود که یادداشتی از عصام تلیمه با عنوان «چگونه از فقه شیعه استفاده کنیم؟ » در پایگاه «عربی 21» منتشر شد. وی در مقدمه تأکید می‌کند که این یادداشت، به عقاید شیعه یا مواضع سیاسی دولت‌های شیعی ربطی ندارد و صرفا به لزوم بهره‌مندی دوباره مکاتب فقهی از یکدیگر، آن هم پس از نیم قرن جدایی می‌پردازد.

تلیمه در ادامه، شاهد مثال‌هایی از تعامل مثبت علمای بزرگ اهل سنت با فقه شیعه ارائه می‌کند. این موارد عبارتند از: تمایل شیخ احمد شاکر در کتاب «نظام طلاق در اسلام» به نظر شیعه دربارۀ وجوب شاهد

گرفتن هنگام طلاق و نیز گفت‌وگوی سطح بالای وی با شیخ محمد کاشف الغطاء، حکم دادن فقهای الأزهر در زمان ریاست شیخ مصطفی مراغی بر اساس فقه شیعه در یکی از فروع وصیت، تمایل شیخ محمد رشیدرضا و شیخ مصطفی زرقاء و شیخ یوسف قرضاوی به نظر شیعه در باب قیود «احصان زانی»، برخی تجدید نظرهای دکتر توفیق الشاوری در کتاب «فقه جنائی اسلام» شیخ قادر عوده بر اساس آرای فقهی یکی از بزرگان فقه شیعه، ذکر نظرات فقهی شیعه در حاشیه‌ای که دکتر کمال محمد امام بر کتاب «بدایه المجتهد و نهایه المقتصد» ابن رشد نگاشت.

مثال دیگری که تلیمه از گشاده‌رویی مذاهب فقهی نسبت به یکدیگر در نیمه اول قرن حاضر می‌آورد، تلاش‌هایی است که در دارالتقریب مصر در عرض مراکز فقهی صورت گرفته است؛ از جمله کتاب «تحریر المجله» اثر شیخ محمدحسین کاشف الغطاء که در اقدامی جالب توجه، به شرح مجله احکام عدلیه به‌عنوان قانون فقه اسلامی بر اساس فقه حنفی پرداخته است.

نویسنده تأکید می‌کند که مباحث علمی، سنجه‌های خاص خود را دارد و صرفا همین موازین است که باید در خوانش محصولات فقهی مذاهب دیگر ملاک قرار گیرد و نه حصار تنگ مذهبی. او از اینکه بسیاری از منتقدان مذاهب فقه غیرسنی، اطلاع کافی از آنچه نقدش می‌کنند ندارند، اظهار تأسف می‌کند و به عنوان مثال، از وجوب مسح پا در فقه شیعه نام می‌برد و یادآوری می‌کند که مستند این فتوا، وجه قرائت و اعراب متفاوتی است که برای کلمه «أرجلکم» ذکر شده است. او اظهار تعجب می‌کند از اینکه تمسخرکنندگان این رأی فقهی، توجه نکرده‌اند که نظر برخی از فقهای اهل سنت به مسح بر جوراب، دقیقا همین وجه قرائتی است که شیعه بدان استدلال می‌کند.

در پایان این یادداشت، تلیمه به‌طور خاص از کتب اصول فقه و قواعد فقهی و منطق و فلسفه شیعه نام می‌برد که از جهت تقسیمات و روش پرداخت به مسائل علمی، درخور توجه و استفاده هستند.

هنوز دو هفته از انتشار این یادداشت نگذشته بود که موجی از انتقادات نسبت به آن سرازیر شد و تلیمه را واداشت تا در یادداشت دیگری با تیتر «انتقاداتی پیرامون استفاده از فقه و فکر شیعه» به دفاع از خود و پاسخ به منتقدان بپردازد.

نویسنده در ابتدا بیان می‌کند که منشأ انتقادات را دریافته است و لذا تأکید می‌کند که خود او هم مانند منتقدان، نگران سیاست‌های منطقه‌ای ایران است. اما با این وجود، تصریح می‌کند که در یادداشت اولش، اصلا کاری به ایران نداشته و صرفا از فقه شیعه به‌عنوان یک مذهب فقهی نام برده که

همچون دیگر تفکرات، قسمتی از محصولات آن قابل پذیرش و استفاده است.

برخی دیگر از منتقدان، موضع تلمیه را در وادی تلاش او برای تقریب شیعه و سنی قلمداد کرده و پشیمانی شیخ یوسف قرضاوی از پیمودن این مسیر را به او یادآور شده‌اند. اما باز هم عصام تلیمه تأکید می‌کند که دغدغ‌ه او ربطی به تقریب شیعه و سنی یا ارتباطات رسمی دولت‌ها ندارد و یک انگیز‌ه علمی خالص است. او همچنین اظهار تعجب می‌کند که چرا برخی اصرار دارند تا اسم شیعه می‌آید، آن را محدود به ایران کنند، در حالیکه شیعه از پاکستان تا هند و ترکیه و عراق و لبنان به عنوان یک اقلیت قابل توجه حضور دارد.

نویسند‌ه «چگونه از فقه شیعه استفاده کنیم؟» همه را به تفکر علمی محض دعوت می‌کند و از باب قیاس اولویت، به مجاز بودن مطالع‌ه تورات و انجیل –با وجود تحریف‌های رخ داده در آن- و نیز جواز نقل روایت از بنی‌اسرائیل -در صورتیکه مطابق اصول و ثوابت اسلامی باشد- استناد می‌کند. تلمیه سپس سؤال می‌کند: مگر علیرغم تعارضات عمده‌مان با معتزله و نیز خاطرات تلخی که از برخوردهای تلخ آنان در فتن‌ه خلق قرآن داریم، از تفکرات جاحظ معتزلی و نیز تفسیر کشاف زمخشری معتزلی استفاده نمی‌کنیم؟!

او در ادامه، در چند بند، به جایگاه کم‌نظیر آثار شهید سید محمدباقر صدر، همچون «اقتصادنا»، «بانکداری بدون ربا»، «فلسفتنا» و «پایه‌های منطقی استقراء» در جهان اسلام می‌پردازد که نقش مهمی در مواجه‌ مسلمانان با امواج فکری مهاجم ضداسلامی ایفا کرده است. تلیمه اشاره می‌کند که جز شیخ سعید البوطی، همتایی برای آثار شهید صدر نیست؛ گرچه بر اساس آن معیارهای تنگی که استفاده از آثار متفکرانی چون ایشان به باد انتقاد گرفته می‌شود، حتی آثار بوطی هم باید غیرقابل استفاده باشد، چراکه وی مخالف انقلاب‌های اخیر بوده است!

نویسنده پس از این -به‌مانند یادداشت اولش- از تعدادی از علمای بزرگ اهل سنت نام می‌برد که با شرح صدر، از ظرفیت تراث علمی شیعه بهره برده‌اند؛ شیخ محمد ابوزهره که دربار‌ه جناب زید و نیز امام صادق (ع) و مذهبشان کتاب نوشت، دکتر محمدحسین ذهبی که کتاب «احوال شخصی در مذهب اهل سنت و مذهب تشیع» را برای دانشجویان حقوق دانشگاه بغداد نگاشت و نیز کتاب «میزان آزادی زوجین در طلاق» اثر دکتر عبدالرحمان صابونی که در آن، نظر تمام مذاهب اسلامی و از جمله شیعه را ذیل هر مسئله ذکر کرده است.

جمع‌بندی تلیمه از انتقاداتی که به او وارد شده این است: بحران کنونی، نه فقهی است و نه فکری؛

بلکه مشکل از سیاست‌زدگی فضاهای مختلف است که برخی حتی آن را به فضاهای علمی نیز کشانده‌اند. در حالیکه عالم اندیشه، معیارهای خودش را دارد و سنجه رد و قبول افکار، عدم تعارض با ثوابت دین است و نه چیز دیگر. همچنانکه نباید در فضاهای علمی، طبع عمومی مردم را ملاک قرار داد، که در این صورت، باید هر روز صد بار تغییر نظر داد. در حالیکه دین به ما آموخته: «حکمت گمشده مؤمن است؛ هر جا که آن را یافت، شایسته‌ترین فرد به استفاده از آن، خود اوست.»

منبع: شعوبا